ASPECTE ALE ORALITĂȚII STILULUI LUI MIHAIL SADOVEANU *

DE

B. CAZACU

Caracteristica esențială a stilului din «Nicoară Potcoavă» e o r a l i t a t e a. Înzestrat cu un remarcabil simț al limbii vorbite, Mihail Sadoveanu înregistrează bogăția de nuanțe a cuvîntului viu, reușind s-o transpună în scris și s-o valorifice artistic.

Caracterul oral al stilului din romanul «Nicoară Potcoavă» se relevă atît în narațiunea propriu-zisă, cît și în textul dialogat și rezultă din îmbinarea mai multor procedee, între care notarea diverselor elemente constitutive ale intonației joacă un rol preponderent. Se știe că, în limba vorbită, intonația are o importanță deosebită: ea poate servi nu numai la relevarea semnificației comunicării ci și la exprimarea unei întregi game de nuanțe ale emoției vorbitorului. Obișnuit, intonația se redă scriptic, prin diverse semne de punctuație: dar anumite nuanțe ale variațiilor în înălțime și, pe lîngă acestea întreg complexul de nuanțe ale calității glasului cu care e exprimată comunicarea (intensitate, debit, timbru — în general — expresia în vocea vorbitorului a diverselor manifestări ale emoției sale) pot fi redate și prin mijloace lexicale, de obicei epitete cu funcție de atribut pe lîngă substantivele *glas*, *voce*, *viers*, sau cu funcție de circumstanțial pe lîngă un verbum declarandi (*a zice*, *a porunci*, *a țipa*, *a striga*, *a răcni*, *a întreba* etc.).

În «Nicoară Potcoavă», Mihail Sadoveanu face apel foarte des la acest ultim procedeu, însoțind textul dialogului de indicații asupra nuanțelor calității glasului interlocutorilor. Am transcris din paginile romanului numeroase exemple semnificative care ne permit să desprindem concluzia că ne aflăm într-adevăr

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică din iunie 1955, la Universitatea «C. I. Parhon».

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

în fața unui procedeu specific artei de scriitor a lui M. Sadoveanu: «Unchesul a poruncit gros din pragul chiliei lui Nicoară: — Lasă-l să intre, diece, măria sa îl primește» (p. 75); «Din ogradă a ridicat întrebare cu glas înalt moș Nastasă pădurarul» (p. 75); «un crainic în firida clopotniței care da spre tîrg a răcnit cu glas înalt» (p. 384); «— Spune-ne, prietene străine, a mai strigat un glas subțiratic» (p. 10); «— Atîta-i? a întrebat el [= Badea Ghiță] cu glasu-i subțiratic» (p. 13); «Ce poftiți, oameni buni, a întrebat cu glas puternic căpitanul Petrea» (p. 348); «— Doamne, luptat-am după puterile mele, a urmat cu glas mai slab rănitul» (p. 38); «— După cît bag de samă, s-a poticnit cu voce mai moale Haramin crîșmarul, domnia-ta nu ești moldovan de-ai noștri» (p.9); «Iaca așa o ducem noi, cumătre Neculai, a îngînat cu glas scăzut Timofte» (p. 376); «Ghiță, a zis ea limpede, am martor și pe diac și pe dumnezeu» (p. 89); «[Ismail Harapu] a țipat subțire și gîngav: — Bîr-bîr-bîr-bîr» (p. 366).

Uneori epitetul nu indică realitatea fizică a nuanței glasului (*gros*, *subțire înalt*, *puternic*, *slab*, *scăzut* etc.), ci evocă un aspect al stării morale a vorbitorului: «— Dumneata ești căpitanul Cozmuță? a întrebat răstit. — Da, el este, a răspuns cuviincios negreanul» (p. 188); «— Eu și cu domnia-sa Lixandru stăm strajă aici, în pragul mai marelui nostru, a grăit el cu glasul cel neprietinos» (p. 38); «— Mult avem să stăm aici? nu pornim, moș Elisei, a întrebat cu harțag Alexandru» (p. 319); «— Cine-i? s-a auzit un glas fără frică și fără blîndețe» (p. 44); «Poate om găsi aici prietenie, a zis Nicoară cu glas de trudă» (p. 26); «...mă aflam și eu la curtea lui Lăcustă-Vodă, ducînd viață alintată de curteancă. Nu-ți aduci aminte? — Ba-mi aduc aminte, a răspuns unchesul cu glas dintr-o dată turburat» (p. 49); «Unchesul a spus cu glas amar întîmpinarea sa: Trebile pripite de război aduc mai mult pagubă decît dobîndă» (p. 125); «Căpitane Petrea, i-a cîntat ea [presvitera Olimbiada] blînd, eu te cunosc pe domnia-ta de acum treizeci și șapte de ani» (p. 49); «Spune, l-a îndemnat dulce Nicoară, cuprinzîndu-l de după grumaz» (p. 368).

Alteori, cele două categorii de epitete apar asociate. În astfel de cazuri, înfățișarea realității este mai complexă (autorul notează calitatea vocii, dar și atitudinea emotivă a vorbitorului), forța evocatoare a celor două epitete alăturate e augmentată:

«Deodată s-a auzit un glas subțire și mînios cerînd loc, și dinaintea căpitanului Petrea, între făclii, s-a înfățișat o țigancă încă tînără...» (p. 349); «— Minune! a strigat el [Badea Ghiță Botgros] cu viers înalt și voie bună» (p.52).

Același efect evocator e obținut atunci cînd verbul exprimă variația în intensitate a vocii, iar epitetul indică starea morală a celui care vorbește: «— Ce

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

spui, omule, a strigat cu spaimă Haramin» (p. 15); «— Cumătre Neculai, i-a strigat cu voie bună Timofte...» (p. 375); «— Dar ce vă hliziți, mă rog? a țipat cu mirare căpitănească» (p. 75); «Ne ducem la tabăra cea mare? a strigat cu bucurie mezinul» (p. 262).

Procedeul indicării calității glasului cu care e debitată comunicarea dobîndește un relief mai puternic atunci cînd e subliniat prin antiteză: «Soseau în pripă, unii după alții, preoți, călugări, diaconi, și gîfîiau la ușa stăreției, așteptîndu-și rîndul. Iar egumenul Macarie se tot purta pe lîngă cămară, ținîndu-se de fălci și tînguindu-se, parcă l-ar fi durut măselele:

— Înalt prea sfinte, a strigat subțire diaconul al doilea de la mitropolie, Cristea Sîrbul, îngenunchind lîngă prag, nici nu s-a mai văzut asemenea oaste în tîrgul nostru. Se umplu ulițele de oșteni călăreți.

— Înalt prea sfinte s-a înspăimîntat cu glas gros și cumplit diaconul întăi Anania Bîrlea, n-avem alta de făcut decît să ne-nchinăm și noi cu cea mai mare grabă» (p. 343—344). Sau: «Fratele mai tînăr din aceeași durere, Ile Caraiman, s-a uitat cu luare-aminte la ciobani și s-a trezit în el un viers cu harțag, cîntîndu-l cu dulce glas:

Astăzi beau și mîine beau
Mă mir bani de unde iau
Nici cu coasa nu cosesc
Nici cu sapa nu prășesc
.....
Banii la chimir sporesc...

Ciobanul cel cărunt i-a răspuns numai decît, detunînd cu glas gros:

Băui azi și băui mîne,
Băui patruzeci de zile;
Băui preț de nouă cai
De vin nu mă săturai...» (p. 395)

Procedeul poate fi regăsit la Creangă. Comparația cu textul din «Amintiri» se impune și e concludentă pentru constatarea modalității de folosire a acestui mijloc stilistic, atît în sensul indicării intonației comunicării, cît și în acela al sublinierii ei prin antiteză. Ne referim la fragmentul din «Amintiri», în care părinții lui Creangă intenționează să-și trimită feciorul la seminarul de la Socola, iar acesta, cuprins subit de evlavie, înclină spre călugărie, mai ales că, între timp, aflase de unele aspecte ale vieții monahicești: «Ș-apoi atunci... puneți cuvioase Ilarie, plosca cu rachiu la șold, icrișoare moi cît se poate de multe, și altceva de gustare în buzunările dulamei, pistoalele în brîu pe sub rasă, comanacul pe-o ureche, și cu sabia Duhului în mînă și pletele în vînt, ia-o la papuc, peste «Piciorul Rău», spre «Cărarea afurisită» dintre Secu și Agapia din deal, unde toată vara se aude cîntînd cu glas îngeresc:

Ici în vale la pîrău
Mielușa lui Dumnezeu.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

Iar cîte un glas gros răspunde:

Hop și eu de la Durău
Berbecul lui Dumnezeu!...

Căci fără să vreu, aflasem și eu păcătosul cîte ceva din tainele călugărești... umblînd vara cu băieții după... bureți prin părțile acele, de unde prinsesem și gust de călugărie... Știi, ca omul cuprins de evlavie»[1]

Ceea ce însă la Creangă apare numai incidental, la Sadoveanu devine un procedeu frecvent, constituind una din caracteristicile de căpetenie ale stilului său. La Ion Creangă, de altfel ca și la celălalt mare maestru al stilului oral I. L. Caragiale, nu întîlnim de cele mai multe ori indicații asupra inflexiunilor vocii celui care vorbește[2]; la Sadoveanu ele sînt — putem afirma — aproape nelipsite.

La Creangă și Caragiale dialogul scris nu realizează integral valențele sale expresive decît atunci cînd e perceput acustic: una este impresia la citire, și alta la audiție. La Sadoveanu, elementele intonației nu rezultă însă numai din textul implicit al exprimării eroilor, ci ele sînt adesea subliniate explicit în comentariul povestitorului care îți impune, chiar dacă citești mental textul, să-ți reprezinți acustic timbrul, mișcarea și varietatea inflexiunilor vocii eroilor: elementele care definesc calitatea glasului apar în stilul scriptic; arta de povestitor oral e perfect transpusă în textul scris, iar impresia la citire și la audiție concordă, se suprapun aproape. În aceasta constă specificul stilului oral al lui Sadoveanu, particularitate care îl individualizează și îl diferențiază, între altele, de Caragiale sau de Creangă.

Constatarea de mai sus își găsește confirmarea în mărturisirile scriitorului, care, în «Anii de ucenicie», dezvăluie unele procedee caracteristice modului de elaborare a operelor sale: «Frază cu frază, în gînd, am compus de asemenea cele dintăi nuvele: «Dușmanii» și «O domnișoară bine crescută». După ce alcătuiam astfel acestora întregul text și-l memorizam, îl murmuram ca să-l aud cum sună, apoi îl treceam pe hîrtie»[3].

Stilul lui Sadoveanu e stilul unui scriitor care în momentul cînd creează se ascultă povestind. De aici și tonul intim, de confidență, al exprimării scrise,

---

[1] Ion Creangă, Opere, E.S.P.L.A., București, f.d., p. 77.

[2] .Pentru tehnica artei lui Caragiale sînt semnificative în acest sens rîndurile de introducere de la schița «Amici»: «Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice vreun amic; e vesel și are poftă de conversare. N-așteaptă mult. Peste cîteva momente, iată că-i sosește unul dintre cei mai buni amici, d-l Lache. D-l Lache e fără chef. S-apropie și șade și el la masă. Cititorul mă va ierta că nu dau nici o indicație de ton, de acțiune și la gama temperamentală în tot cursul dialogului — indicație atît de necesară pentru citire caldă, — și va suplini însuși cu imaginația această lipsă» (I. L. Caragiale, Opere, ed. Paul Zarifopol, București, 1930, vol. I. p. 235; vezi, în legătură cu citatul reprodus și subtilele observații ale lui Tudor Vianu, în Arta prozatorilor romîni. București, 1941, p. 134—135.

[3] M. Sadoveanu, Anii de ucenicie, București, 1944, p. 74.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

în care răsună intonațiile vii ale vorbirii de toate zilele și care păstrează viața timbrului cald și nuanțat al glasului povestitorului. Tocmai acest ton dă caracterul de proză vorbită pe care îl are comunicarea, în ciuda faptului că fraza, în componența ei, poate cuprinde, uneori, reminiscențe livrești (elemente de natură lexicală și chiar construcții sintactice, împrumutate din stilul cronicilor sau al cărților bisericești).

★

Vorbirea țăranilor din « Nicoară Potcoavă » e redată într-o limbă autentic populară. Iată, bunăoară, cum prezintă scriitorul întîlnirea dintre fostul haiduc Strămurare și prietenul său badea Timofte:

« — Cumătre Neculai, i-a strigat cu voie bună Timofte scuturîndu-și pletele cărunte și arătîndu-și numai un colț alb în gura-i neagră, te-am socotit pierit; și iaca, ne-a ajutat cel de sus să ne vedem iară. Te-a visat baba Maranda, as'noapte, ș-a dat în bobi, arătîndu-i-se că numaidecît sosești de la drum lung.

— Drum lung, bade Timofte, — lung de la curtea domnească din Iași pînă aici.

— Așa? s-a mirat cumătrul Timofte. Iaca-i bun. Decît să te vîneze alții pe domnia-ta, mai bine îi vînezi domnia-ta pe alții » (p. 375).

Anumite particularități ale textului sînt proprii limbii vorbite populare: formulele de adresare (*cumetre*, *bade*), expresia *a da în bobi*, interogația (*așa?*), folosirea interjecției (*iaca*, *ne-a ajutat cel de sus; iaca-i bun*), reluarea unui termen pentru a sublinia o anumită constatare (*drum lung-lung de la curtea domnească și pînă aici*), eliziunea unei silabe sau a unui sunet (*as'noapte*, pentru *astă-noapte*, ș-a dat *cu bobii*, pentru *și a dat cu bobii*) ș.a.

Caracteristic pentru darul scriitorului de a nota vorbirea vie e și următorul dialog:

« — Moș Mîndrilă; a strigat căpitanul Cozmuță.

— Ha? Cine-i acolo?

— Moș Mîndrilă, eu sînt prietenul domniei tale, căpitanul; închide cînii și dă-ne drumul.

— Iaca, ia! dumneata ești, nepoate Cozmuță?

— Eu sînt.

— Ce vînt te-aduce?

— Ți-oi spune, dacă dai din picioare mai repede.

— Apoi, măi băiete, picioarele cele din tinerețe le-am schimbat ș-acu mă slujesc numai de niște hleaburi.

Iaca, ia! să-nchid zăvozii! Iaca, ia! să deschid poarta. Greu mă împovărează cele pustii bătrînețe!» (p. 179).

Mihail Sadoveanu face să vorbească pe țăranii moldoveni într-o limbă plină de naturalețe și de vigoare. Iată cum înfățișează scriitorul în fragmentul de mai

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

jos, din « Nicoară Potcoavă », primirea făcută oștenilor domnești de către gospodinele din Costești:

« Cînd scoate răzășița lui Frunză cel tînăr capul pe ușa tinzii, să vadă de ce s-au întărîtat așa cînii, iacă vede pe cei patru oșteni că se uitau la ea de peste gard. Se întîmplase că armășeii și năvrapii, descălecați, cercau să intre în gospodăria ce li se părea mai arătoasă în colțul de sat unde nemeriseră.

— Vai ! a țipat Fira și i s-au aprins obrajii. Da' cine sînteți voi și cum cutezați a intra nechemați la o gospodărie de creștini, aducînd cu voi și spurcăciune păgînească?

— Jupînească dragă, a răspuns unul dintre armășei, primește-ne, ca să ne hodinim ca niște oșteni ce sîntem.

— Ferească Dumnezeu ! a țipat femeia; să nu puneți mîna pe poartă că ia foc. Slobod cînii, chem oamenii.

— Oamenii sînt în hotar, i-am văzut eu. Și noi doi sîntem oamenii Domniei, iar aceștialalți doi sînt oșteni împărătești. Teme-te și dă-ne drumul.

— D'apoi așa și pe dincolo în flendurile voastre și ale oștenilor împărătești ! Venit-ați să tulburați lumea și să spărieți copiii ?

— Taci din gură că intru la tine ! a suduit-o armășelul.

Atuncea Fira lui Frunză a răcnit ca s-audă vecinătatea!

— Săriți, doamnelor și suratelor, dau peste noi spurcăciunile pămîntului ! Puneți mîna pe furci ! Să-i prigonim pînă ce le-om smulge păr, s-avem cu ce afuma pe prunci, să le treacă spaima. Nu-i lăsați; sloboziți cînii ! Moș Irimie, dă drumul buhaiului, că unul dintre dînșii are strai roș — să-l ieie în coarne și să-l zvîrlă în rîpă !

A fost o zarvă cum nu s-a pomenit la Costești, de la vremea cînd au dat Nohaii » (p. 194—195).

Fragmentul reprodus învederează calitatea dialogului mînuit de M. Sadoveanu și ilustrează, în același timp, caracterul autentic al limbii vorbite de țăranii din « Nicoară Potcoavă ». Replicile se succed cu vioiciune, conturînd atitudinea personajelor, al căror mod de exprimare e profund motivat de situația în care se găsesc: mai întîi, oamenii domnești solicită cuviincios adăpost (*Jupînească dragă, primește-ne, ca să ne hodinim*), apoi recurg la intimidări (*teme-te și dă-ne drumul!*), pentru a trece, în cele din urmă, la sudalme (*taci din gură că intru la tine, a suduit-o armășelul*); răzeșița e surprinsă de apariția oștenilor domniei (*Vai ! a țipat Fira*) dar își revine și la cere de îndată socoteală (*da'cine sînteți voi și cum cutezați; venit-ați să tulburați lumea și să spărieți copiii?*), îi amenință (*slobod cînii, chem oamenii*) și îi apostrofează (*d'apoi așa și pe dincolo în flendurile voastre ș-ale oștenilor împărătești*); de reținut măiestria scriitorului, care, făcînd apel la o formulare eufemistică, știe să sugereze suculența invectivei, fără a obliga pe femeie s-o profereze tale-quale; în sfîrșit, în fața primejdiei, Fira cere ajutorul celorlalte gospodine (intensitatea chemării e subliniată și în comentariul autorului: *atunci Fira a răcnit ca s-o audă vecinătatea*).

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

Numeroasele propoziții exclamative, interogative, imperative, interjecțiile sau expresiile cu valoare interjecțională (*vai! ferească Dumnezeu!*), precum și anumite elemente specifice graiului moldovenesc (*buhai, strai, să ne hodinim, să spărieți, să-l ieie*) concură de asemenea la realizarea caracterului de limbă vorbită a dialogului.

Deși realismul exprimării țăranilor din « Nicoară Potcoavă » nu e cu nimic mai prejos decît acel al eroilor lui Creangă, totuși, uneori, la Sadoveanu intenția de stilizare a vorbirii personajelor poate fi mai ușor surprinsă; astfel, în fragmentul de mai sus stilizarea exprimării e evidentă, dacă ne referim, de pildă, la chemarea de ajutor a Firei (« *săriți, doamnelor și suratelor!* »); semnificativ în același sens e modul de adresare al căpitanului Cozmuță către Moș Mîndrilă, din fragmentul citat anterior (« *Moș Mîndrilă, eu sînt prietenul domniei-tale, căpitanul...* »).

Faptul e explicabil în comparație cu creația lui Creangă, « Nicoară Potcoavă » aparține unui gen aparte, anume romanul istoric, în care acțiunea se petrece într-o epocă îndepărtată a trecutului și în care unele formule de adresare — chiar din vorbirea țăranilor — contribuie la crearea unei anumite atmosfere.

Asemenea lui Creangă, Mihail Sadoveanu stăpînește tehnica subtilă a dialogului, pe care îl mînuiește cu multă măiestrie.

★

În legătură cu modalitatea tehnicii dialogului din « Nicoară Potcoavă » e de semnalat un anumit procedeu care merită o examinare mai atentă, cu atît mai mult cu cît îl regăsim și la alți prozatori: în transcrierea convorbirii dintre două sau mai multe personaje, apare, în replica unuia dintre ele, reproducerea unui alt dialog. Procedeul ține de limba vorbită și constă, de fapt, în introducerea în scenă a unui personaj nou ale cărui cuvinte sînt relatate. Iată exemple din texte care notează vorbirea vie a poporului (subliniem că, în citatele de mai jos, unul dintre interlocutori — auditoriul — este culegătorul textului):

« Intru acolo în cameră, iacă-acolo doi domni și cu o doamnă. — Bună seara! — Bună seara! - m mulțumiră. Da — zîșe — dumneata iești Ońișan Pătru? Zîc: — Ieu sînt Onișan Pătru »[1].

Sau alt text, cules dintr-o altă regiune:

« M-am dus la tîrg di sfîntă Mărie să-ni iau un cal. Îńi iau calu, bem aldămașu, ieram cu hi-su lui Stan Gustăreață. Iel zice c-ar lua și iel un cal. Îi dau ajutor și cumpără și iel un cal. Zice: « iău aș mai lua un cal și n-am bani, aș vinde boii și n-am beletele ».

Acuma uite ce-i zic iău: « găsește și tu un om din sat, c-auzeam pă Stan Șărban Istrate, poate să ți-i ia ăla, că-i place boii tăi ». Îi aduc iău și ne-înțelegem și vinde boii-ndată. Așa, ce-ńi zice băiatu? c-a găsit un cal, da nu-i plăcea.

[1] [« Amintiri despre Bartok »], text înregistrat pe bandă de magnetofon în com. Cerbăl, raionul Hunedoara, arhiva Institutului de folclor, nr. I, 11073.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

Așa iău ci-i spusei:

— Măi băiete, tu ai avut vri-o vorbă cu tat-tu?

— Tata ni-a spus să-l aștept pînă mîine, c-o să yiie să mai cumpărăm un cal, și să nu vindem boii.

— Ghine mă, firi-ai al dracului, ce n-ai spus? Ci-o să zică tat-tu cîn ti-o vedea fără boi?

Iău am plecat din tîrg cu căruța lu Sărban Istrate care cumpărase boii, și băiatu a rămas acolo...»[1].

Structura dialogului, în astfel de cazuri, se complică prin alternarea vorbirii indirecte («iel zice c-ar lua și iel un cal», «așa ce-ńi zice băiatul? c-a găsit un cal, da nu-i plăcea») cu vorbirea directă («zice: «iău aș mai lua un cal și n-am bani, aș vinde boii și n-am beletele»; acuma uite ce-i zic iău: «găsește și tu un om din sat...» etc.); povestitorul poate marca, în diverse moduri, diferența dintre cele două planuri: planul dialogului dintre personajele de față și planul reproducerii convorbirii personajului introdus în scenă.

În literatura noastră cultă, procedeul e folosit de marii artiști ai stilului oral[2]; tehnica realizării acestui procedeu variază însă de la autor la autor. Pentru a stabili în ce constă, din acest punct de vedere, originalitatea lui M. Sadoveanu e necesar să ne raportăm și la unii prozatori dinaintea lui.

I. L. Caragiale, de pildă, face și el apel la procedeul discutat; autorul «Momentelor» transcrie fidel vorbirea obișnuită a oamenilor, subliniind mai ales ticul verbal al folosirii formelor «zice» — «zic», care au funcția de a preveni pe interlocutor să nu confunde cele două planuri amintite: (Lache, intrigant din fire, relatează bunului său «amic», Mache, frînturi dintr-o discuție anterioară — care se va dovedi fictivă — cu un al treilea «amic»):

M. — Și ce mai zicea?

L. — Nu-ți mai spui, că te superi... Că ăsta trebuie să mărturisești și tu că e cusurul tău — te superi.

---

[1] «Graiul nostru» — texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I-A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția, vol. I. București, 1906, p. 257 (text din Rușetu, reg. Brăila).

[2] Alternarea stilului indirect cu stilul direct apare, ca în vorbirea populară, în scrisul unuia dintre primii autori culți care au valorificat limba vie a poporului, a aceluia pe care Mihail Sadoveanu îl numește, cu drept cuvînt, cel dintîi povestitor artist al nostru Ion Neculce» (Evocări, E.S.P.L.A., f. d., p. 12); iată, de pildă, pasajul în care cronicarul relatează convorbirea dintre Miron Costin, trimisul lui Petriceico Vodă și vizir: «Și i-au zis vezirul să-i spuie drept, pare-le lor bine că au luat împărăția Camenița au ba. Iară Miron au răspuns că se teme a spune drept. Vezirul s-au zîmbit a rîde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au zis: «Sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cît de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească!» Atunce vezirul iar au rîs și i-au zis: «Drept ai grăit!» Și apoi l-am întrebat cum socotește, lăsa-o — a oaste turcească la Hotin cu Petriceico Vodă, să fie de paza țărei și a Cameniței...» (Ion Neculce, Cronica, Ed. Scrisul romînesc, Craiova, 1936, vol. I, p. 54).

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

M. — Pe onoarea mea, nu mă supăr.

L. — Zicea de nevastă-ta... că...

M. — Că ce?

L. — Că... În fine, prostii! Ce să-ți mai spui? Da! dar i-am tăiat nasul. Nu-ți permit, zic, să te atingi, mă-nțelegi, de onoarea femeii amicului meu!

M. — Cum de onoarea nevestii mele?

L. — Că e prea frumușică și prea tînără pentru tine; că te-a luat fiincă era săracă, dar...

M. — Dar ce?

L. — Că la teatru mereu... zic: « Are lojă gratis! » « Da, zice el, la șosea cu bicicleta de două ori pe zi, dimineața și seara? » « Tot gratis » zic eu, « Da vara la Sinaia tot gratis? » zice el; « de unde atîta lux? »

M. — Mare canalie![1]

La Caragiale, procedeul e folosit astfel încît dialogul poartă amprenta vorbirii vii: spusele celui de al treilea amic sînt reproduse mai întîi în stil indirect legat (« zicea... că..., că e prea frumușică și prea tînără pentru tine », « că te-a luat fiindcă era săracă, dar că... »), apoi personajul apare nemijlocit în scenă în sensul că conversația cu el este raportată în vorbire directă («Zic: are lojă gratis! » « Da, zice el la șosea cu bicicleta de două ori pe zi, dimineața și seara? » « Tot gratis » zic eu... « Da vara la Sinaia, tot gratis? » zice el... »). Transcrierea fidelă a vorbirii vii este subliniată prin menționarea ticului verbal, a automatismului întrebuințării formelor « zice » — « zic », care deosebesc replicele lui Lache de replicele « amicului ».

Procedeul îl întîlnim, realizat în altă tehnică, la Delavrancea, într-o pagină remarcabilă din nuvela « Hagi-Tudose »; ctitorul bisericii « Sfînta Troiță », într-o conversație cu trei bătrîni enoriași, arată cum se manifestă, în diverse împrejurări, avariția Hagiului:

« Și vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiu?... Hagiu să dea?

— Dar nu l-ați văzut cum mișună prin cîrciumi și băcănii? zise ctitorul. Intră într-una, ia binișor o măslină, o duce la gură ș-o strecoară prin gingii. Fol, fol, fol, o mestecă... « E, cum dai măslinele, dragă cutare?... — « Atît »... —« Scump, scump de tot la așa vremuri... Vremuri grele! » Și pleacă... Intră peste drum. Șterpelește icrele de cosac. Rupe o bucățică, îi face vînt. Pleosc, pleosc... « Cum petreceți icrele? »... — « Atît » — « Scump. Scump. Vremuri grele! » Și pleacă... Se duce la pastramagiul din colț. « Ia să vedem, vericule, cum ți-e marfa, că nu mai dau pe la cutare... » Ia o feliuță, îi face de petrecanie. « Cum o dați? » — « Pe parale și atît »— «Aș, v-ați scumpit de tot. S-au dus vremurile alea... Vremuri grele! » Și pleacă. Îi e sete. Intră într-o bragagerie. « Ei... să gust... ce bașibuzuc aveți? » Suge un fund de tinichea. Ghiorț, ghiorț,

[1] I. L. Caragiale, Opere vol. I, ed. Paul Zarifopol, București 1930, p. 228—229; compară și schița « Diplomație », ibidem, p. 93.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

ghiorț. « Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea? Cin' s-o plătească? Vremuri... » Și pleacă. Așa mănîncă și se răcorește, și pe el îl dau banii afară din casă.

Și bătrînii, hi-hi, ho-ho, hi-hi... Rîd cu lacrimi... »[1]

Delavrancea literarizează procedeul, stilizîndu-l: pentru a înfățișa diversele aspecte ale zgîrceniei lui Hagi Tudose, autorul îl pune pe ctitor să reproducă, în cursul unui dialog, convorbirile succesive ale Hagiului cu diferiți negustori, un fel de variații — pe tema « vremuri grele ». Reproducerea convorbirilor Hagiului e făcută numai în stil direct și întreruptă de comentariile ctitorului, introduse prin același « și pleacă », care marchează reluarea contactului dintre vorbitor și interlocutorii săi și pregătește schimbarea decorului în care se va manifesta aceeași trăsătură morală a eroului [2].

Cînd dialogul dintre ctitor și bătrîni încetează, autorul reintră în drepturile sale (« Și bătrînii hi-hi, ho-ho, hi-hi... Rîd cu lacrimi... »).

Procedeul reproducerii, în cursul unui dialog, a vorbirii unui alt personaj, care nu e de față, este folosit adesea și de Mihail Sadoveanu în romanul « Nicoară Potcoavă ». Modalitatea cea mai simplă, la care face apel scriitorul, e asemănătoare cu aceea din vorbirea vie a poporului și constă în relatarea de către un vorbitor, în stil indirect legat sau în stil direct, a spuselor unui personaj. Iată cîteva exemple în acest sens:

« — Fost-a mare cumpăt, creștinilor... s-a desumflat crîșmarul, clătindu-și fruntea pleșuvă la dreapta și la stînga.

— Într-adevăr, cum spui... s-a umilit bătrînelul de la Mitești. Spune baba mea Cireașa că așa i-i dat țării aceștia și norodului din țara asta, să aibă hodina vîntului și tihna valurilor » (p.8; moș Savu relatează în stil indirect legat spusele soției lui). Sau:

« — Zice baba mea Cireașa, a suspinat moș Savu: cine oare ne-a putea spune nouă cîte s-au petrecut acolo unde au picat feciorii noștri? » (p. 9; de data aceasta vorbele babei Cireașa sînt relatate în vorbire directă).

Tot în stil direct, sînt reproduse, de către Dominte Gîrbovu, vorbele lui Nicoară:

« ...Se aflau acolo în popas și niște Zaporojeni bătrîni din partea locului, care-și aduceau aminte c-au mai văzut ei treaba asta de cîteva ori în viața lor. Iar

---

[1] Delavrancea, Opere, E.S.P.L.A., București, f. d., vol. I, p. 286.

[2] Subliniem că în cazul de față, vorbitorul nu reproduce o discuție a sa cu Hagi Tudose, ci numai relatează convorbirile Hagiului cu alte personaje: în alt loc (Apus de soare, actul III, scena 1), întîlnim și procedeul reproducerii, în cadrul unei replici, a convorbirii dintre vorbitor și un alt personaj (dialog referitor la Ștefan cel Mare între doctorul Klingensporn și doctorul Șmil): « Doftorul Șmil: Oțelit... în... aer, în luptă... Pe trupul dumnealui numai crestături... Am milă, n-am știință. Rana de la picior îi otrăvește trupul dumnealui. Și Menghi-Ghihai e tare, dar un guturai și la pat... Atunci să vedeți...» « — Unde e Șmilică?... Șmilică ai mîncat? Șmilică ce tu iești supărat?... — « N-amnimic! — Vezi, eu am, Șmilică». În viteazul ăsta, o putere care scapă medicinii... O voință care a voit slobod pînă la sfîrșit...» (Delavrancea, Opere, ed. cit., vol. II, p. 43). În ambele împrejurări însă, lipsesc indicațiile exprimate printr-un verbum dicendi (« zice »).

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

măria sa Nicoară zice [= prezent istoric]: Să știți că gîștele dau semn de viață, de aceea se opresc la Uitatele. Atuncea au răspuns Zaporojenii cei bătrîni că de trei zile țin gîștele sălbatece sobor. Zice măria-sa Nicoară: Să vedem ce spun. Și dă poruncă unuia Paraipan să sloboadă în vînt o sîneață » (p. 311—312; răspunsul Zaporojenilor e reprodus însă în stil indirect legat).

Tehnica reproducerii, în cursul unui dialog, în vorbire directă, a spuselor unui alt personaj e folosită cu predilecție de autor, atunci cînd ne înfățișează figura vatamanului Agapie Lăcusteanu, a cărui minte a rămas turbure de cînd a aflat că dragostea lui, Căprioara, a pierit fără urmă; faptul că vatamanul Agapie se menține pe planul reproducerii spuselor Căprioarei este indicat prin repetarea, la anumite intervale, a formei verbale « zice », căreia i se alătură precizarea « nevastă-mea »:

« . . . Pot să mă laud cu nevasta pe care o am, fraților, s-a întors el [= vatamanul Agapie] către ceilalți pribegi, steclîndu-și de rîs albul dinților. Ageră ca o coasă; duh al înțelepciunii.

Cum să vă despărțiți voi de măria sa z i c e. Măria sa înainte și voi pe urmă . . . [1] În ținutul în care intrați sînt puțini oameni adevărați. Oameni ca noi, care nu vor răul măriei sale — z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Dar sînt în acel ținut și străini, mai ales de cînd l-au adus pe Șchiopul-Vodă la Domnie, — a ș a z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Și de bine ce i-au făcut slujba asta de l-au adus la Domnie, Vodă le-a dat slobozenie să-și agonisească unele cîștiguri. Dar mai este una, z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Acei năvrapi și beșlii care negustează folosul lor sînt cîteodată ochii și urechile lui baș-buluc-baș de la Galata. Și acel baș-buluc-baș nu stă cu mîna în sîn, după pățania de acu trei ori patru săptămîni. Și ca să-și spele vina de atunci, a dat poruncă beșliilor și năvrapilor din ținut să privegheze ieșirea din țară a oricăror negustători străini. Să-i caute și să-i cerceteze cu grijă — z i c e t o t n e v a s t a - m e a » (p. 160—161).

Se cuvine să remarcăm că, în cazul de față, folosirea procedeului corespunde întru toate obiectivului pe care îl urmărește scriitorul: reluarea expresiei « zice (nevasta-mea) » subliniază parcă starea psihică a vatamanului — zdruncinat de dispariția tragică a soției — și obsedat pînă într-atît de imaginea ei, încît e convins că aceasta trăiește și se sfătuiește cu dînsul. De altfel, cînd vatamanul Agapie își termină alocuțiunea, autorul reluînd exprimarea narativă, are grijă să menționeze: « Oștenii lui Potcoavă s-au uitat unii la alții, zîmbind » (p. 162); iar în partea finală a aceluiași capitol, scriitorul intervine din nou, pentru a lămuri definitiv faptele, printr-o precizare a lui Moș Mitrea, care povestește tragedia vatamanului Agapie și încheie astfel: « Ș-apoi . . . numai ce-i vine băiatului nostru [= vatamanului] nebunia asta. Spune de sfaturile lui cu Căprioara ș-o laudă . . . și-i bucuros. E o nebunie, măria-ta . . . » (p. 169).

Procedeul reproducerii unui dialog, în cursul altui dialog, e folosit adesea de Mihail Sadoveanu în romanul « Nicoară Potcoavă » și trebuie pus în legătură

[1] Suspensiunea noastră.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

cu însăși tehnica compoziției romanului: scriitorul face adesea apel la acest mijloc pentru a readuce în prezent, în relatare directă evenimentele care vin să completeze și să lămurească anumite episoade. Folosirea vorbirii directe, în acest scop, dă o imagine mai vie scenelor relatate; compară, printre alte exemple de acest fel și acelea de la p. 33—34 (Alexa reproduce diacului Radu o convorbire anterioară cu presvitera Olimbiada), p. 108—109 (moș Gîrbovu relatează mezinului Alexandru convorbirea sa cu oamenii domniei) p. 135 (părintele Agatanghel redă discuția starețului cu oamenii stăpînirii veniți să prade mănăstirea), p. 137 (același relatează o convorbire cu vlădica de la Roman etc.).

În afară însă de procedeul semnalat, este necesar să ne oprim asupra unei alte modalități, mai complicate, a tehnicii dialogului din romanul « Nicoară Potcoavă ». La începutul capitolului IX (« Badea Ghiță și căpităneasa »), scriitorul ne înfățișează o convorbire dintre Radu diacul și Ghiță Botgros; dialogul are drept temă o anumită comportare a jupînesei Marga față de cumătrul Ghiță:

« — Ce vrei să spui, înțeleg eu...

— Ce înțelegi, diece? poate înțelegi că eu și acea căpitănească ne avem bine?

— Cam așa, bade Ghiță?

— Cum ar putea fi așa, diece, cînd eu n-o slăbesc din ochi și ea nu s-a uitat măcar o dată la mine? Iar astăzi i-am adus un but de godin, și am întrebat-o dacă-i place. — Cum să nu-i placă? — Dar știi dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborît pe acest godin? — Cum să nu știe? căci vuiește tot satul de isprava cumătrului Ghiță. — Și nu-l lauzi? — Ba-l laud. — Numai atîta, cumătră Margă? — D-apoi ce mai poate fi alta? — Ce zici de una ca asta, prietine Radule? » (p. 82—83).

Interesul fragmentului citat constă în modul în care autorul folosește diferitele modalități de exprimare (vorbire directă, vorbire indirectă legată și vorbire indirectă liberă). În răspunsul către diac, badea Ghiță relatează cum s-a desfășurat convorbirea cu căpităneasa Marga. Primele cuvinte adresate diacului reproduc direct spusele lui Badea Ghiță către aceasta (« Cum ar putea fi așa diece.. »); cea dintîi referință la convorbirea cu căpităneasa apare în vorbire indirectă legată (« astăzi i-am dus un but de godin și am întrebat-o dacă-i place »). Răspunsul căpitănesei e redat în vorbire indirectă liberă (« Cum să nu-i placă? »), ceea ce ne permite să sezisăm și atitudinea lui Badea Ghiță față de comunicarea pe care o reproduce: propoziție interogativ-exclamativă, cu o ușoară nuanță retorică, rostită într-un fel deosebit (accentul de intensitate cade pe adverbul interogativ « cum », iar tonul coboară spre sfîrșitul comunicării). În continuare, întrebările adresate căpitănesei apar relatate în vorbire directă (« dar știi dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborît pe acest godin? » etc.) ceea ce marchează o trecere parțială de la planul povestirii la planul reproducerii directe a vorbirii vii. Vorbirea directă din întrebările lui Badea Ghiță se împletește în mod subtil cu vorbirea indirectă liberă menținută în reproducerea replicilor jupînesei (« cum

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

să nu știe?»); la un moment dat însă, în relatarea răspunsului căpitănesei, persoana a treia a verbului e înlocuită brusc prin persoana a doua («Și nu-l lauzi? —Ba-l laud!»), fapt care marchează trecerea completă la stilul viu al vorbirii directe și care creează integral aparența realității («— Numai atîta cumătră Margă? — D-apoi ce mai poate fi alta?»). Încheind reproducerea convorbirii cu jupîneasa Marga, Badea Ghiță revine la interlocutorul său real («Ce zici de una ca asta, prietine Radule?»); posibilitatea de confuzie între cele două planuri ale convorbirii, ambele în vorbire directă, este exclusă tocmai prin indicarea precisă a interlocutorului, în ultima replică («prietine Radule»).

Analiza amănunțită a fragmentului de mai sus ne permite să constatăm că diversele modalități de reproducere a spuselor personajelor nu se împletesc la întîmpare, că — dimpotrivă — succesiunea lor denotă mînuirea de către scriitor a unei anumite tehnici. Această tehnică poate fi surprinsă și definită; ea se reduce, în fond, la un mijloc de actualizare scenică.

Spre a reproduce spusele unui personaj care nu e de față, se trece treptat, de la vorbirea indirectă legată, la procedeul mai complex al vorbirii indirecte libere, pentru a se ajunge la vorbirea directă, adică la aducerea chiar pe scenă a personajului. Iată cum un fenomen existent în limba vie vorbită — amestecul nejustificat al modalităților de redare a vorbirii cuiva — devine, datorită intuiției scriitorului, un procedeu de creație. Într-adevăr, aceeași tehnică a trecerii de la registrul vorbirii indirecte, la acela mai viu al vorbirii directe o regăsim și în alte fragmente din «Nicoară Potcoavă». Iată, de pildă, cum Elisei Pokotilo, relatează, într-o convorbire cu unchesul Petrea, ceea ce i s-a întîmplat cînd a fost trimis sol la Murad Ghirai:

«— Doar să ne aducem aminte de întîmplări mai de demult, e de părere unchesul Petrea.

— Ce întîmplări? se miră Elisei.

— Știu eu? Mai spune-mi întîmplarea care s-a petrecut la Baccè-sarai cînd ai fost trimes de starșină sol la Murad Ghirai.

— Viclene, rîde moș Elisei, mă ispitești așa ca să-ți mai spun și altele. I-am spus atuncea lui Han-Murad că noi cei din Zaporojă nu ne temem nici de dumnezeu, nici de dracu... dar de Han-Murad ne temem.

I-a plăcut lui Han-Tatar asemenea vorbă.

Țah-țah! rîde Han-Tatar, și de ce vă temeți voi de Han-Murad?

Apoi, zic, ne temem că s-a scula asupra noastră!

Țah-țah-țah! rîde Han-Tatar.

Zic eu: Ne temem că s-a scula asupra noastră și l-om tăia; și-l știm bărbat bun și blînd și tare ne-a părea rău!

Atuncea Han-Tatar m-a bătut pe spate. Zice: Aduceți lui Elisei Pokotilo strafide și migdale și naramze!

Mi-au adus robii, într-un talger de farfor de la Chitai, de toate. Mănînc ce-mi pare bun; iar sîmburii și cojile le țin între măsele și falcă...» (p. 252).

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)

Și în fragmentul de față, moș Elisei începe povestirea întîmplării în stil indirect legat (« I-am spus atunci lui Han Murad că noi cei din Zaporojă nu ne temem nici de dumnezeu, nici de dracu »...).

Prima replică a lui Han-Tatar e reprodusă însă în stil direct (« Ţah-ţah! rîde Han Tatar, de ce vă temeți voi de Han-Murad? »), fapt care marchează părăsirea planului povestirii și trecerea la planul prezentării scenice, directe. Efectul de actualizare scenică și intensitatea emoțională a evocării lui Elisei sînt mărite prin abandonarea formei inițiale de perfect compus a verbului care introduce vorbirea indirectă (« i - a m s p u s c ă ... ») și înlocuirea ei cu forma de prezent la verbele care marchează vorbirea directă (« Ţah-ţah, r î d e Han-Tatar... » apoi, z i c, ne temem că s-a scula asupra noastră » etc.). Alternarea celor două forme temporale concordă, prin urmare, cu schimbarea registrului de la stilul indirect la stilul vorbirii directe; folosirea concomitentă și în același sens a ambelor procedee stilistice contribuie, în mod efectiv, la obținerea efectului scenic, la aducerea pe primul plan, într-o lumină vie, a întîmplării petrecute în trecut.

Alternarea vorbirii indirecte cu vorbirea directă apare și în scena în care presvitera Olimbiada, după plecarea fraților Potcoavă și a însoțitorilor acestora, începe să descoasă, cu amănuntul, pe Ilinca, nepoata mazîlului Andrei Dăvideanu:

« Presvitera Olimbiada o cerceta cu vorbe iscusite:

Să-i spuie nepoata mazîlului:

N-a ademenit-o cumva tînărul cel îndrăzneț? Nu-i presura în cale glume, ca licurici?

Nu, n-a ademenit-o, se împotrivea ea cu cornițele suspinînd.

Nu i-a suflat vorbe fierbinți la ureche?

N-a ridicat-o de subsuori trăgînd-o spre el, sufletul să-i soarbă?

N-a îndemnat-o la jocuri primejdioase între căpițe de fîn și ierburi necosite?

— Nu și nu!

Fățărnicia vîrstei o îndemna pe Ilinca să tăgăduiască — pe cînd o ardeau simțurile încă răscolite, adică demonii — cum spunea oamenii de altă dată.

Presvitera o sfredelea cu ochii ei negri.

— N-ai nimic a mărturisi?

— Copila avea de mărturisit — minunea vieții ei, dar nu atunci. A plecat fruntea și presvitera a mîngîiat-o cu milă » (p. 120).

În citatul de mai sus, trecerea de la vorbirea indirectă liberă la vorbirea directă se efectuează numai cu prilejul ultimei întrebări a Olimbiadei (« N-ai nimic a mărturisi? »); autorul introduce direct în scenă personajul, făcînd apel la vorbirea directă numai în relatarea acelei întrebări care reprezintă un « summum » al celor precedente și, care marchează ultima și extrema insistență a presviterei.

Apare evident, și în cazul de față, un aspect al măiestriei scriitorului, anume folosirea adecvată a procedeului semnalat la exprimarea sugestivă a conținutului de idei.

BDD-A10290 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:31 UTC)